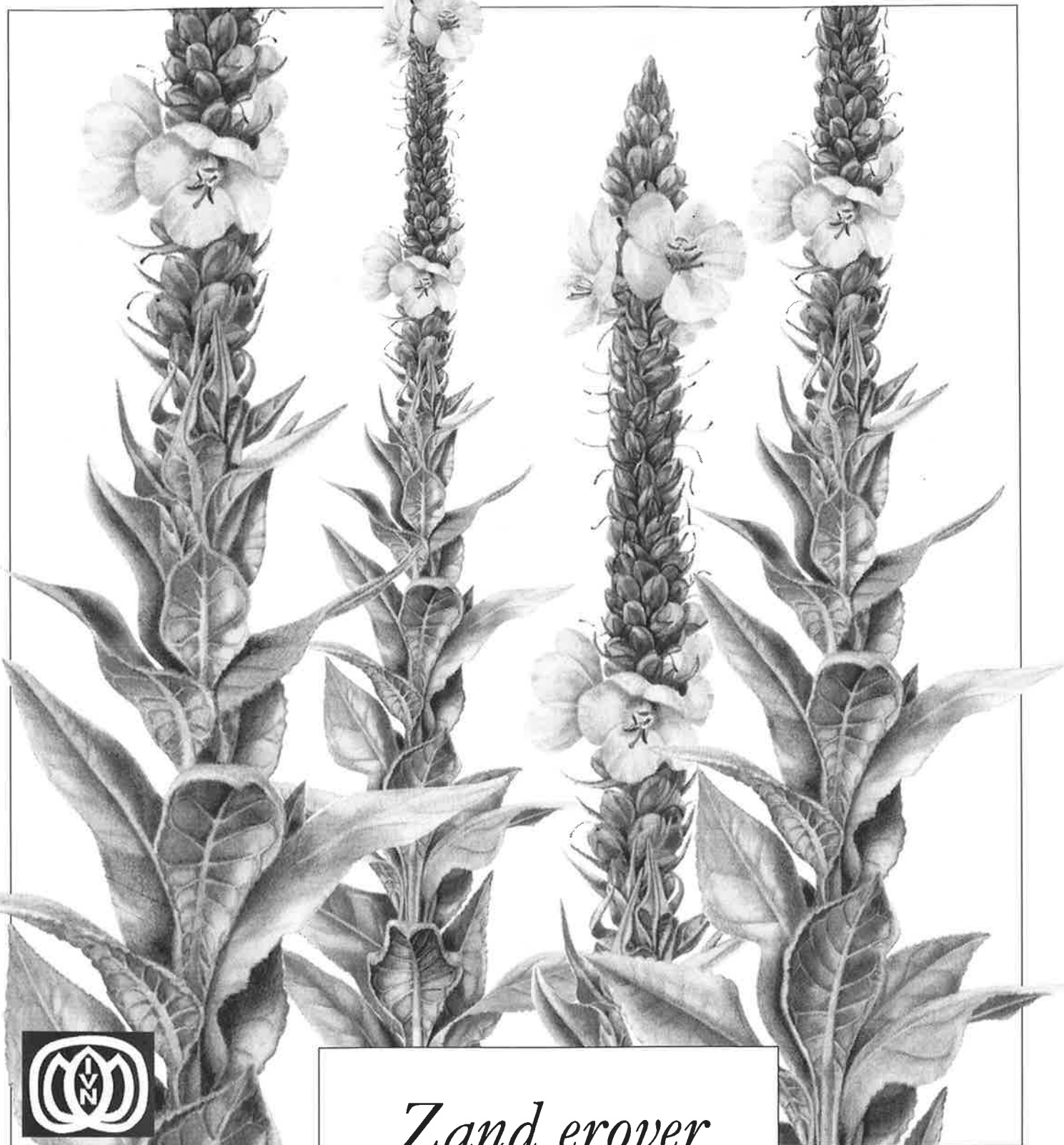

De Toorts

67

AUGUSTUS 2005, 22E JAARGANG

Contactblad van het IVN afdeling Zuid-Kennemerland

Zand erover

De Toorts is het contactblad van het IVN afdeling Zuid-Kennemerland.

Het IVN, Vereniging voor natuur- en milieueducatie, is een vereniging van vrijwilligers en beroepskrachten, die streeft naar meer natuur en een betere kwaliteit van het milieu. De leden zetten zich actief in voor natuur en milieu door middel van allerlei voorlichtende en educatieve activiteiten.

Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 180 afdelingen.

Bestuur

Voorzitter	Jonne Misset, Junoplantsoen 73, 2024 RM Haarlem, tel. 023-5274950
Secretaris	Dick van As, van Riebeecklaan 2, 2024 AH Haarlem, tel. 023-5267873
Penningmeester	Lieven Schol, Clivialaan 27, 2106 CE Heemstede, tel. 023-5292233
Lid	Robbert-Jan de Bruijne, Esdoornkade 13, 2101 WN Heemstede, tel. 023-5474362

Postadres Van Riebeecklaan 2, 2024 AH Haarlem

E-mail bestuur@ivnzk.nl

Gironummer 5007954 t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Heemstede

Ledenadministratie

Clivialaan 27, 2106 CE Heemstede, tel. 023-5292233

Erelid

Joop Cronau

Coördinatoren werkgroepen

Excursies	Annemiek Oosterhof	023-5310623	excursie@ivnzk.nl
Publiciteit	Marc van Schie	023-5351239	publiciteit@ivnzk.nl
Groene Winkel	Paul de Vocht	023-5424513	groenewinkel@ivnzk.nl
Cursussen	Tineke Allaert	023-5261100	cursus@ivnzk.nl
Kinderen	Frank Jansen	023-5290984	kinderen@ivnzk.nl
De Toorts	Jonne Misset	023-5274950	toorts@ivnzk.nl
Lezingen	vacature		
Oeverzwaluwen	Mieke Ooms	023-5651606	oeverswaluw@ivnzk.nl
Natuurwerkgroep	Marc van Schie	023-5351239	natuur@ivnzk.nl

Aangevraagde excursies

Yneke Bettink 023 – 5254995

Materiaalcoördinator

Leo v/d Brugge, Gen. Bothastraat 91, 2021 JS Haarlem, tel. 023-5261584, e-mail: materiaal@ivnzk.nl

Inhoud

Van de redactietafel	3
Website natuuronderzoekers	3
Zee & Strand	4
Interview IVN-strandgids	6
IVN jaarvergadering	7
Groene Maand	7
Boekenhoek	8
Kinderhoek	9
Eetbare kruiden: wier	10
Paddestoelendag Elswout	11
Water moet de ruimte krijgen	11
Lezing voor duinliefhebbers	11
Straatje om: zee en strand	12
Rondje thuis	13
Interview IVN-strandgids (2)	14
Terugkomdag natuurgidsen	15
Het strandreservaat binnen handbereik	16
Zeespiegelstijging	18
Mossencursus voor beginners	18
Activiteitenprogramma	19

Colofon

Druk

Paswerk Grafisch, Cruquius

Papier

100% zuur- en chloorvrij papier

Opmaak en vormgeving

Albionne, Haarlem

Redactie De Toorts

Caroline Dekker, Marisca v/d Eem, Theo Litjens en Jonne Misset
e-mail jonnemisset@quicknet.nl

Met medewerking van

Jacqueline van Klaveren, Gerard Scholten, Antoinette Haan, Jan Saver, Yneke Bettink, Jan-Willem van Velzen en Huib Koel

Distributie De Toorts

Tineke Allaert: c.callaert@freeler.nl

Zand erover

Vroeger strooide men fijn zand over het met pen geschrevene als de inkt moest drogen. Dit was nog vóór het gebruik van het vloeiblad.

Van de redactietafel

Zee en strand ...

Een warme zomeravond, een onafzienbare file auto's die zich een weg baant door de stad, via Heemstede naar Zandvoort. Parkeerterreinen die tot in de wijde verte gevuld zijn met in de zon blinkerend en glimmend blik, in een aaneengesloten formatie van honderden verschillende kleuren.

Vanaf de boulevard neerkijkend op het strand is het eerste wat je opvalt dat het strand niet meer uit zand bestaat, maar uit een aaneengesloten deken van lijven, tentjes, strandstoelen en felgekleurde badhanddoeken. Een anekdote in dit verband gaat over een moeder met twee kleine kinderen. Zij wilde de door de zon verhitte lijven wat gaan afkoelen in het zilte nat, maar zag geen kans bij het water te komen. "Pardon, mag ik even passeren", vroeg zij aan de menigte die zij wilde voorbijgaan op weg naar het water.

Als je deze massale recreatie waarneemt, dan vraag je je af of het strand eigenlijk wel landschap en natuur genoemd mag worden.

Het zal u niet verbazen dat ik deze vraag met ja' beantwoord.

De natuur aan het strand ervaar je pas op het zogenoemde 'stille strand', wandelend tegen de zuidwestenwind in, de zilte lucht van het zeewater in je neusgaten. Al wandelend onderga je dan de massage van je voetzolen door zand en schelpen. Soms tref je zulke grote hoeveelheden schelpen aan dat het lijkt alsof ze daar met mandenvol zijn neergestort. In de verte scharrelt een groepje mantelmeeuwen rond, tussen grote plukken zeewier en allerlei afval, zoals plastic flessen, stukken oranjeleurig plastic zeil en stukken scheepstouw. Je vraagt je af wat die beesten daar te zoeken hebben. Het kan ook zijn dat je met je blote kakkies in zwarte smurrie trapt, vermengd met zeezand. Dat blijkt dan een of andere vette olie te zijn, afkomstig

van schepen. Je moet maar zien dat je je voeten weer schoon krijgt! (Een oude lap met een scheut wasbenzine doet wonderen). Tijdens de wandeling kan het gebeuren dat de wind krachtiger wordt, wat gepaard kan gaan met vlijmscherpe striemen zand die tegen je blote lijf aanschuren. Je kunt je dan enigszins voorstellen hoe het zou zijn om in een zandstraalmachine te zitten. Dat is niet leuk! Snel in de kleren is het devies.

Maar er is meer te doen op het strand dan het ondergaan van dit oerlandschap. Meer dan het genieten van dit onmetelijk lijkende tafereel. Om dat te doen, moet je bereid zijn het wandeltempo te veranderen in langzaam voortsjokken. Je blik moet niet alleen gericht zijn op de wijde verte, maar ook op het werk van dichtbij, af en toe ook knielend in het zand en kijkend naar het kleine.

Om het met een bekend gezegde weer te geven: 'wie het kleine niet eert, is het grote niet weert'. Daarover gaat het in de artikelen die u in deze Toorts kunt lezen.

Theo Litjens

Website voor vrijwillige natuuronderzoekers

In Noord-Holland zijn duizenden vrijwilligers actief met het inventariseren van planten en diersoorten. Zij onderzoeken welke soorten voorkomen, waar ze voorkomen en hoe het verloop in de tijd is. Om deze 'ecotellers'

gemakkelijker met elkaar en met anderen in contact te brengen is er www.ecoteller.nl, een nieuwe website.

Op de site is allerlei informatie te vinden, zoals een nieuws-brief, en de Groene Kaart, met 40 natuurgegevens-verzamelande vrijwilligersgroepen in heel

Noord-Holland. Hier kan men naam en adresgegevens van de groepen vinden, maar ook welke planten of dieren een groep inventariseert. Wie een bijzondere waarneming heeft gedaan, kan dit als berichtje plaatsen.

www.ecoteller.nl

De jaarbijdrage is voor leden minimaal € 16,50 en voor donateurs minimaal € 15. Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen tevens het kwartaalblad 'Mens en natuur' van het landelijk IVN.

Van leden wordt verwacht dat zij actief zijn binnen de afdeling.

Uitgebreide informatie over het IVN Zuid-Kennemerland is te vinden op de website www.ivnzk.nl.

De sluitingsdatum voor het volgende nummer is 1 november 2005. Zo mogelijk de kopij digitaal aanleveren via jonnemisset@quicknet.nl

Zee & Strand

Heeft u in de vorige Toorts een algemeen artikel over landschappen kunnen lezen, in dit nummer laten we u in kort bestek kennis maken met het landschap van zee en strand.

Het is bijna overbodig om iets te schrijven over zee en strand: zeker voor Kennemerlanders is het een bekend beeld. Toch ga ik proberen om in verband met het hierna volgende, een korte schets van dat bekende beeld te geven. Een soort uitgangspunt dus.

Het landschap zoals het nu is

Ik stel me voor op de uitkijk te staan op de top van een duin van de zeereep. De zeereep is zoals u weet de eerste rij duinen in de overgang van strand naar land. Ik sta wel zo'n tien tot vijftien meter hoog en kijk dan over het strand heen in de verte naar de grijze waternvlakte, die scherp afgetekend staat tegen de lucht. Op het strand aanrollend, de golven van de branding getooid met witte op scheerzeep gelijkende schuimkoppen. In de verte een achter de horizon verdwijnend schip. Vlakbij, bijna op ooghoogte, zeilen een paar zilvermeeuwen voorbij, gedragen door de Zuidwestenwind. Achter mij, verderop in het duingebied, hoor ik de klagende roep van een wulp. Voor mij strekt zich het zand van het Noordzeestrand uit. Ik zie bij eb de laagwaterlijn op de grens van water en land en de hoogwaterlijn sinds het vloed was. Er tussenin veel schelpen en ook allerlei rotzooi dat door de zee uitgekotst werd. Naar de zeereep toe loopt het strand sterk omhoog door de enorme hoeveelheden zeezand, die in de loop van enkele eeuwen door

het water en de wind zijn opgespoeld en opgewaaid en landinwaarts geblazen.

Het landschap vroeger

Om hiervan enigszins een beeld te krijgen, moeten we de geschiedenis induiken en wel tamelijk ver terug,

tienduizenden jaren! Zo'n 20.000 jaar geleden was er eigenlijk geen kustlandschap. Er waren ook geen duinen zoals we die nu kennen. Door de toenmalige ijstijd was het zeewater voor een groot gedeelte opgeslagen in ijs. Er was aan de westkant van ons land een enorme zompige vlakte, een soort lagune. Je kon bij wijze van spreken van Zandvoort naar Engeland lopen. Onder invloed van latere klimaatveranderingen ging het ijs smelten en ontstond er langzaam maar zeker weer een zee, zij het een ondiepe zee. De activiteiten van de golven en de wind namen langzamerhand toe. Er ontstonden daardoor

een soort lage zandbarrières, ongeveer evenwijdig aan de kust, en met een meestal langgerekte vorm: strandwallen geheten. Deze strandwallen werden zo af en toe weer door het zeewater vereffend en later weer opnieuw gevormd. Er waren perioden, waarin tussen de strandwallen het water brak werd en nagenoeg opdroogde, in deze gebieden werd dan laagveen gevormd. Dat veen is tot op de dag van vandaag op sommige plaatsen nog onder het zand van het strand aanwezig. Dat proces ging zo door

tot ongeveer 3500 jaar geleden, waarna de vorming van strandwallen nagenoeg tot stilstand kwam. De zee steeg steeds verder en de wind en de golfslag namen sterk toe. Hierdoor werden zeer grote hoeveelheden zand van de zeebodem losgewoeld en het strand opgeblazen, over die reeds aanwezige strandwallen heen. Zo ontstonden de eerste duinen, die we oude duinen noemen. Ze waren vrij laag en liepen lang niet zover landinwaarts als nu het geval is. Deze duinvorming ging zo nog een poos door tot de tijd waarin de Romeinen in ons land waren, ongeveer tussen het jaar 0 en 400 jaar na Christus,

De duinen zoals we die nu kennen, werden gevormd bij zeer sterke landinwaarts waaierende wind in de periode vanaf zo'n 1000 jaar geleden tot de jaren 1600-1700. De duinen die in die periode zijn gevormd, worden de jonge duinen genoemd. Het duin waarop ik in het begin van dit verhaal op de uitkijk sta op de zeereep, behoort dus tot de jonge duinen.

Het landschap in beweging

Het antwoord op de vraag of dit landschap nu af is, kan kort zijn, namelijk 'ik denk van niet!'

Wanneer je je realiseert dat het nog maar ongeveer 1000 jaar geleden is dat de vorming van de jonge (huidige) duinen begon, en wanneer je bedenkt dat hiervoor een gigantische dynamiek van water en wind enkele eeuwen lang noodzakelijk was, dan is het niet ondenkbaar dat er zich in de toekomst weer dergelijke omstandigheden zouden kunnen voordoen. Daar komt nog bij dat de wetenschap tot nog toe geen antwoord heeft weten te geven op de vraag waarom de omstandigheden van ongeveer 1000 jaar geleden toen zijn opgetreden en niet daarvoor? Eén ding staat vast: klimaat, natuur en milieu zijn voortdurend in beweging, veelal buiten de mogelijke beïnvloeding door ons mensen. In dit verband valt te denken aan de watersnoodramp in 1953 en de recente tsunami in Azië in 2004.

Regelmatig worden we via de media bijgepraat over het - voor een deel door toedoen van de mens - ontstane broeikaseffect, dat zorgt voor opwarming van de aarde, waardoor het poolijs smelt en de zeespiegel door het gevoegde smeltwater stijgt. Bovendien klinkt het land steeds meer in, vooral in West-Nederland, en overstromingen dreigen! Daardoor zouden de provincies Zuid- en Noord-

Holland volgens het somberste scenario wel eens een verlengstuk kunnen worden van de Noordzee en zou het strand bij Amsterdam kunnen komen te liggen. Stel je voor dat je als Amsterdammer - zonder de auto of de trein te hoeven pakken - met de kinderen vanuit de Kalverstraat direct het strand zou kunnen oplopen. Handig voor de Mokkummers!

Welke houding tegenover deze zaken is nu het meest verkiezelijk. Is er reden tot paniek? Nee! In die gemoedstoestand verkerend ontstaan de meest waanzinnige voorstellen. Zoals u een tijdje geleden in de kranten hebt kunnen lezen, zouden we het tij kunnen keren op twee manieren.

De eerste is op tien kilometer uit de kust een dijk in zee bouwen van twintig meter hoog. De tweede is om twee schiereilanden in zee aan te leggen, een ter hoogte van Hoek van Holland en een ter hoogte van Den Helder, ter grootte van de Noordoostpolder. Ga er maar aan staan!

Hoe moet onze houding dan wel zijn tegenover hierboven veronderstelde dreigingen? Allereerst moeten we ons realiseren dat de individuele mens thans niet tegen deze grootschalige gebeurtenissen opgewassen is, ook collectief niet. Vervolgens is het zaak ons ervan bewust te zijn dat in de loop van de aardgeschiedenis en de ontwikkeling van het klimaat altijd al gigantische veranderingen hebben plaatsgevonden. En ten derde worden mensen, zoals boven aangegeven, door de media vaak op het verkeerde been gezet en wel met onvolledige en/of halfbakken feiten en uitermate aanvechtbare conclusies.

Mijn advies kan kort zijn: 'laat je de kop niet gek maken!' Door onze nazaten zal ongetwijfeld een realistische aanpak van de zich dan voordoende problemen worden

gevolgd, met behulp van de dan ter beschikking staande hulpmiddelen en hulpbronnen.

Is er leven in dit landschap?

In het voorgaande hebben we aandacht besteed aan een stukje geschiedenis van het ons zo bekende landschap. Wind, water, zand en zee, duinen, en de relatie daartussen. Is er nog meer te doen dan dat? Is er ook leven? Om op die vraag een enigszins bevredigend antwoord te geven zou aan dit aspect een apart artikel gewijd moeten worden. Dan komen aan de orde: de zeevogels, de vissen, krabben, kreeften, kwallen en een groot scala aan kleinere zeedieren en zeeplanten. En af en toe zeehonden, bruinvissen en een zeldzaamheid: een aangespoelde potvis.

Hoewel, als ik de kranten mag geloven: 'In de toekomst wemelt de Noordzee van de walvissen'. Dan vraag ik mij af of er dan nog wel voldoende ruimte over blijft voor de badgasten om in zee te zwemmen.

Theo Litjens

Literatuur

Duinen; van zand tot landschap; Theo Bakker; uitgave Stichting Duinbehoud Geologie en mijnbouw nummer 3, september 1984

Ecologie en landschap; J. W. van Velzen en M. E. Vonk, uitgave IVN-Zuid-Kennemerland

Ontdek de duinen; Dr. Adriani e.a.; uitgave IVN in samenwerking met Vara en PWN

Wilt u meer weten over strand en zee? Ga dan eens mee met een van onze strandexcursies. De eerstvolgende is op zondag 27 november. Zie voor nadere gegevens het programma achterin deze Toorts.

'Ik ben steeds meer naar de grond gaan kijken'

Altijd al wat met de zee en het strand gehad?

Een beetje. Het is veel meer geworden sinds ik bij het IVN de gidsopleiding heb gedaan. Er werden vele richtingen aangeboden.

De weg erheen door dat industriegebied. Maar nu zie ik wat er allemaal op de pieren groeit en welke diertjes er leven. Hier zie ik nieuwe dingen die ik bij Parnassia niet zie. Het strand bij Parnassia lijkt ook

vinden. Ik loop het meest met kinderen, dat vind ik het leukst. We doen opdrachten en spelletjes, zoals het jutterspel. De kinderen vinden het meest gekke afval bij de hoge vloedlijn, waar volwassenen aan voorbij lopen.

den, maar ik was het meest geïnteresseerd in het strand. Daar heb ik mijn specialisatie van gemaakt.

Waarvan maakt je hart een sprongetje op het strand?

Van het uitzicht en de rust die het uitstraalt. Maar ook: wat vind je nu weer? Ik ben steeds meer naar de grond gaan kijken. Dit bedoel ik positief.

Heb je voorkeur voor bepaalde stukken strand?

Parnassia en IJmuiden. Beide leuk, maar anders. Sinds ik me heb aangesloten bij de strandwerkgroep van de KNNV, heb ik het strand van IJmuiden leren kennen. Eerst vond ik het niks.

wel smaller te worden.

Welke seizoenen heeft je voorkeur om als gids langs het strand te lopen?

Het seizoen maakt me niet zo uit. Wel welke wind er waait. Bij oostenwind zijn de meeste aanspoelsels, zegt men. Maar dat klopt niet altijd. Als het kan ga ik tijdens een storm of erna. Heel bijzonder was dat ik in oktober op een mooie, zonnige dag bij Parnassia op een zandbank een zeehond zag liggen. Die verwacht je hier niet.

Hoe bereid je een strandexcursie voor?

Vroeger bereidde ik het wel voor. Nu ga ik een uur eerder voorlopen. Ik neem dan twee dozen mee, met daarin bijzonderheden van het strand, voor als we niets bijzonders

Ooit iets op het strand gevonden dat je niet thuis kon brengen?

Als ik iets niet ken, neem ik het mee naar huis, maak er een digitale foto van en stuur die naar de strandwerkgroep. Ik leg ook verzamel dozen aan van materiaal dat ik heb gevonden. Van schelpen en krabbetjes bijvoorbeeld. Die gebruik ik dan weer bij de excursie.

Wat wil je als gids dat de mensen na afloop mee naar huis nemen?

Dat ze het strand de volgende keer anders beleven. Bij kinderen ligt het aan de leeftijd. Je laat ze zien wat er allemaal is op het strand. Eerst vinden ze het vreemd, daarna leuk.

Marisca van der Eem

IVN Jaarvergadering

Op 18 april is er een Algemene Ledenvergadering gehouden. Het bestuur besprak met 25 leden een grote hoeveelheid, vooral financiële, punten en de werkgroepen deden verslag van hun activiteiten. Na afloop was er een gezellig samenzijn, waarin men elkaar kon informeren over op handen zijnde activiteiten.

Enkele hoofdpunten uit deze vergadering volgen hieronder.

Aan de leden wordt – evenals aan de donateurs – voortaan gevraagd het contributiebedrag van € 16,50 te zien als een minimum bijdrage, in de hoop dat men meer geeft dan het vastgestelde bedrag.

In het coördinatorenoverleg zal worden gesproken over de opvang van nieuwe leden en over een 'draaiboek' persberichten. De uitkomst van de discussie zal worden gemeld in de volgende algemene ledenvergadering.

Robbert-Jan de Bruijne, kandidaats-bestuurslid, stelt zich voor. Voorzitter Jonne Misset stelt dat het bestuur vertrouwen in hem heeft en hem graag benoemd zou zien. Robbert-Jan wordt vervolgens in deze vergadering unaniem gekozen tot vierde bestuurslid.

Henk Ekkelboom wordt gekozen tot lid van de kascontrolecommissie in de plaats van Huib Koel, voor wie de termijn erop zit. Naast hem hebben Yneke Bettink en Titus Meijer zitting in deze commissie.

De penningmeester licht de jaarrekening toe. Het totaal aan inkomsten in 2004 is € 12990,55 en het totaal aan uitgaven € 13330,73, zodat het jaar is afgesloten met een nadelig saldo van € 340,18. De kascontrolecommissie beoordeelt de boekhouding positief en stelt voor decharge te verlenen, waarmee de vergadering instemt.

het bestuur

Buiten is het steeds weer anders

Jaarlijks wordt september uitgeroepen tot de Groene Maand door organisaties die zich inzetten voor natuur, milieu, landbouw, recreatie en toerisme. Zij nodigen u uit om in september de natuur in te trekken. De Groene Maand heeft elk jaar een ander thema om actuele natuuronderwerpen te belichten. Het thema van dit jaar is 'Veranderend Landschap'. Nog nooit is het Nederlandse landschap zo snel en heftig veranderd als in onze tijd. Hoe moeten we deze ontwikkeling zien: als de vernietiging van plekken die ons dierbaar waren, als onvermijdelijke aanpassing van het land aan de moderne maatschappij? Of als ontwikkeling die nieuwe mogelijkheden biedt voor de natuur?

Met honderden leuke en informatieve publieksactiviteiten wordt tijdens de Groene Maand een beeld gegeven van het veranderend landschap. Bijvoorbeeld door wandelingen en fietstochten met gids, rondleidingen, tentoonstellingen, informatiemarkten, kinderactiviteiten en themalezingen. Iedereen die in september de natuur wil ontdekken, kan op internet vinden wat er te doen is. Vanaf augustus is het gratis Groene Maand Magazine verkrijgbaar. Hierin vindt u onder andere kortingsbonnen en aanbiedingen voor arrangementen en acties.

www.groenemaand.nl

De kat is met bel en al op vakantie.

Bij terugkomst zal de redactie haar de duinen in sturen voor haar bijdrage aan de december-Toorts.

Boekenhoek

Dichter bij zee

In het kader van het Internationaal Jaar van de Oceanen in 1998 schreven honderden leerlingen van de basisschool een gedicht over de zee. Van al die gedichten zijn er veertig uitgekozen, die werden afgedrukt op borden en verspreid langs de kust van Nederland. De gedichten zijn ook in een bundel opgenomen. Je kunt hierin lezen dat de zee voor kinderen een belangrijke plek is. Een plek waar iedereen voorzichtig mee moet zijn. **Dichter bij Zee, gedichten van kinderen over de zee**, uitgeverij Meulenhoff Amsterdam, ISBN 90 290 5896 x

Hieronder twee gedichtjes uit de bundel.

De branding

De branding is vlak bij het strand
De golven gaan van zee naar land
Op de toppen van de golven zit
wit schuim

Ik smeet er wat van aan mijn duim

Ik spoel mijn duim af in de zee
En de golven nemen het weer mee
Merel van der Poel, 9 jaar

Basisschool De Tweemaster, Lisse

ik gooi een schelp in zee
de schelp gaat met de golven mee
zo gaat hij naar de overkant
en komt dan in een andere hand

Marike Masker, 8 jaar
Nassauschool, Groningen

Aan zee

Ruim dertig auteurs hebben verhalen of gedichten geschreven die betrekking hebben op de zee. Deze zijn in dit aardige bundeltje verzameld. De zee is de verbindende factor, de bijdragen zijn echter zeer divers: jeugdherinneringen, verhalen over de liefde, mijmeringen over de zee zelf. (Jeugd)foto's illustreren sommige bijdragen. Met bijdragen van ondermeer Lennaert Nijgh, Mischa de Vreede en Simon Vinkenoog. **Aan Zee**, uitgeverij Conserve, ISBN 9054291060 (te bestellen o.a. bij boekhandel Bruna)

De geheimen van de zee

Aan de hand van 12 gekleurde tekeningen wordt een speurtocht onder water gehouden naar verborgen dieren en voorwerpen zoals zeeotters, ammonieten, zeelelies, haaien, scheepswrakken, zeepokken, papegaaiduikers, kanonnen, dolfinen, reuzenpijlintkvisen, diepzeespinnen, zee-krokodillen en zeerooverschatten. Een boek dat door zijn originele opzet veel kijk- en zoekplezier geeft, waarbij spelenderwijs informatie over het leven in de diepzee wordt gegeven.

Voor lezers vanaf ca. 9 jaar.

De geheimen van de zee, K. Needham, uitgeverij Maklu, ISBN 9054571012 (te bestellen o.a. bij boekhandel Bruna).

Mieke Wilmink heeft sabbatical

Mieke Wilmink beschreef jarenlang in elke Toorts een landgoed uit Zuid-Kennemerland. Zij is daar tijdelijk mee gestopt. Zodra ons thema de binnenduintrand en landgoederengordel beschrijft, is zij weer van de partij.

Het zeeboek

Een boek vol wetenswaardigheden over de zee: flora en fauna, eb en vloed, hoe ontstaan golven. Het boek leent zich uitstekend voor het maken van werkstukken. Achterin de uitgave is een lijst met (web) adressen opgenomen van organisaties die zich bezighouden met het fenomeen zee, zoals Greenpeace en diverse musea.

Vanaf ca. 11 jaar.

Het zeeboek, B. van Lier, uitgeverij Ploegsma, ISBN 9021617951 (te bestellen o.a. bij boekhandel Bruna).

52 weekenden logeren aan zee

Logeren in een leuk hotel en uitwaaien aan zee. Twee ultieme ingrediënten voor een weekend ontspanning! Petra de Hamer ging op zoek naar de 52 mooiste hotels langs de Noordzee, van de Nederlandse wadden tot en met de Noord-Franse kust. Soms maakte ze strandwandelingen of luierde ze bij een gezellige strandtent, een andere keer ging ze wadlopen, zeilen op zee of heerlijk uit eten en flaneren over de boulevard. Om 's avonds te genieten van de luxe en de gezelligheid van het logeeraadres. Zomer en winter, heerlijk ontspannen!

52 weekenden logeren aan zee, verkrijgbaar bij diverse boekhandels.

Kinderhoek

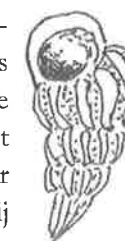
Er was eens een schelp die woonde op het strand bij Bloemendaal.

Het was een dikke, stevige schelp met ribbels op zijn rug. Hij heette Kokkel. Kokkel had niet een speciaal plekje waar hij woonde, nee hij zwierf wat rond. Eigenlijk kon hij zelf niet kiezen waar hij was. De zee nam hem bij vloed mee het water in en als de zee zich weer terugtrok, bij eb, dan lag hij lekker in het natte zand.

Kokkel vond het niet zo erg dat hij steeds heen en weer geslingerd werd, als hij maar in de buurt kon zijn van zijn roze vriendinnetje. Wil je weten wie dat was? Het was Nonnetje, een klein, teer schelpje met dunne streepjes op haar rug.

En ze was roze, maar dat wist je al. Ook Nonnetje werd steeds door de zee meegenomen en weer op het strand neergelegd. Bij toeval waren Kokkel en Nonnetje steeds bij elkaar en zo zijn ze vrienden geworden.

Het hele jaar door beleefden ze avonturen. In de winter moesten ze uitkijken voor de zware schoenen van de mensen, die alleen naar het strand kwamen om te wandelen. Al veel van hun vriendjes waren stukgetrapt. De zomer vonden ze veel leuker. Dan kwamen de mensen met blote voeten op het strand en ze liepen niet zoveel meer. Nee, ze zochten een plekje voor hun handdoeken en parasols en als er kinderen bij waren was het helemaal feest. Kokkel en Nonnetje waren dol op kinderen. Ze maakten prachtige kastelen. En, met

een beetje geluk kwamen Nonnetje en Kokkel er als versiering bovenop. Er waren ook vaak kinderen die schelpen gingen verzamelen.

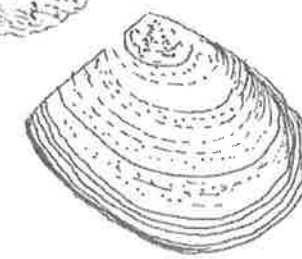
Op een dag was er een kindje dat Nonnetje in haar emmer deed omdat ze roze zo'n mooie kleur vond. Kokkel liet ze op het strand liggen. Die was maar wit en grof. Nonnetje riep nog heel hard: "Meisje, meisje, je moet ook mijn vriendje Kokkel meenemen." Maar hoe hard ze ook riep, het meisje reageerde niet want ze verstond geen schelpentaal. En zo kwam het dat Kokkel en Nonnetje voor het eerst gescheiden werden. Ze waren heel verdrietig.

De schelpen die bij Nonnetje in de emmer zaten probeerden haar op te vrolijken. Zo liet het Zaagje zijn

Kokkel en Nonnetje

muziek horen. Dat lukte als het meisje met haar nagel over zijn gezaagde rand heenging. Het Wenteltrapje, een schelp in de vorm van een horentje, zei dat Nonnetje haar randjes moest gebruiken als trappetje. Zo kon ze over de rand van de emmer kijken op zoek naar Kokkel. Maar Wenteltrapje was ver-

geten dat Nonnetje ook een schelp was, en dus geen voeten had om mee te klimmen. Niets vrolijkte haar op, al zeker niet de Mossel die zo zwart was dat ze alleen maar treuriger werd. Het enige wat ze

kon doen was wachten, wachten en nog eens wachten.

Aan het einde van de dag liep het

meisje met haar emmertje naar haar fiets toe. Een mevrouw kwam op haar af en wilde graag haar verzameling zien. Toen ze

Nonnetje in de emmer zag, vroeg ze aan het meisje of ze wilde ruilen. De mevrouw had namelijk een dubbel Nonnetje, zeg maar twee schelpjes aan elkaar, en ze wist dat ze het meisje daar blij mee zou maken. En zo kwam het dat Nonnetje in een andere emmer kwam. En je raadt al wie ze daar tegenkwam: Kokkel. Nooit meer zouden ze van elkaar gescheiden worden. Want de mevrouw was een gids van het IVN. Ze nam de schelpen mee naar huis, spoelde ze schoon en liet ze glimmen door een laagje nagellak. En Kokkel en Nonnetje kwamen naast elkaar te liggen in een doos. De doos ging steeds mee naar een strandexcursie. En wie het wilde, kreeg het verhaal te horen van de vriendschap tussen Kokkel en Nonnetje.

Tekst *Antoinette Haan*
Tekeningen *Jan Saver*

Eetbare en/of
geneeskrachtige kruiden

Wier

Lopend langs de zee zien we vaak stukken wier liggen. Op onze kusten kennen we bijna driehonderd aangespoelde soorten. Toch is het moeilijk een goede definitie van wier te geven. Veel van deze aangespoelde soorten groeien op onze 'rotskusten', dat wil zeggen aan de voet van dijken, zeepieren en in onze havens op stenen- of houten aanlegplaatsen voor schepen. Ik doel hier vooral op de hogere wieren en laat de bijna overal voorkomende primitieve algen, blauwwieren en diatomeeën, hoewel zeer interessant voor de wetenschap, buiten beschouwing.

Een hoger wier is geniaal ontworpen. Het bestaat uit het zogenoemde *thallus*, hierin kan in principe elke cel voedingsstoffen uit de omgeving opnemen. Bijvoorbeeld het thallus van Blaaswier of Gewone Zee-eik, *Fucus vesiculosus*, bestaat uit een voet, een steel en een blad. De sapstroom en het wortelgestel die we bij de 'gewone' landplanten tegenkomen, ontbreken hier dus. De voet hecht zich op stenen, palen of andere - soms drijvende - objecten in de getijdenzone. Het blaaswier gedijt goed op plaatsen met zowel sterke als matige golfslag en kan een lengte van een meter bereiken.

Zoals de naam al doet vermoeden heeft het Blaaswier (ronde) luchtblazen van ongeveer zes millimeter doorsnede, die paarsgewijs langs de middennerf zijn gegroepeerd. De kleur van het verse wier is donkerbruin groenig met eventueel

geelbruinige vruchtlichamen aan de uiteinden. Gewone Zee-eik voelt leer- tot rubberachtig aan. Oudere, gedroogde exemplaren verkleuren tot bijna zwart en worden dan minder soepel tot bros van structuur, zoals bij de bruinwieren meestal het geval is.

Blaaswier behoort tot een van onze meest algemene soorten. Uit de diverse literatuur, die ik erop na

sliep, krijg ik de indruk, dat er geen giftige, maar wel vergiftigde wieren zijn. De wereldzeeën zijn niet alle even schoon, ondanks hun groot regenererend vermogen. De bestanddelen van de verschillende wieren lijken groten-deels met elkaar overeen te komen. Ze bestaan onder andere uit koolhydraten en eiwitten, provitamine A, B-complex, (C en D), veel mineralen en sporen-elementen zoals calcium, magnesium, jodium, selenium, fosfor, silicium en zink.

Hoe meer rotskust, hoe meer wier. Er bestaan veel volkeren, die wieren op verschillende manieren gebruiken. Denk aan de bevolking van Japan, Korea, Vietnam en de Filipijnen. Ook dichterbij, in Ierland, Schotland en Bretagne komt wier geregeld in de kookboeken voor, als onderdeel van smakelijke gerechten. Ik vond recepten van Purperwierbrood, puree van Purperwier, appels in combinatie met ditzelfde wier (een recept uit 1730). Verder Chinese soep van ei en Purperwier, salade van komkommer met zeewier, zeewierkroketten, enzovoort. Het Blaaswier is gedroogd en gemalen tot poeder heel goed toe te voegen aan stoof-

potten en soepen.

Ergens anders las ik weer dat in een Japans ontbijt wel drie soorten wier in kleine hoeveelheden kunnen voorkomen. Agar-agar, een wierproduct, wordt als plantaardig geleermiddel gebruikt en kan probleemloos de dierlijke gelatine vervangen in zowel hartige als zoete gerechten.

Ook als diervoeding en verbetering van bodemstructuren gebruikt men bepaalde wierproducten. Een andere toepassing in de landbouw is een zeewierextract, dat chemicaliën bevat waarmee sommige zaden versneld kunnen ontkiemen; het vervangt dan 'klimaatsvernalisation'. (blootstellen aan koude om groeitijd te bekorten en opbrengst te vergroten)

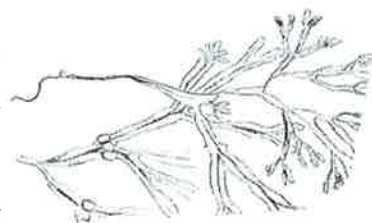
Uit de as van Blaaswier en die van enkele andere wiersoorten maakt men Kelp (soort zeewier). Onder anderen in Japan bereidt men jodium uit Kelp. Jodium werkt activerend op de schildklier. Dit is de reden waarom ook veel vermageringsproducten een wierproduct bevatten.

Met de wetenschap dat zeewieren

tot bijna 40% van hun droge gewicht aan mineralen kunnen bevatten, vraag ik me

af of de wereldbevolking met betrekking tot het wereldvoedselprobleem misschien gebaat is bij het gebruik van meer zeewieren en producten hiervan. Ze moeten dan mijns inziens wel op verantwoorde wijze zijn geoogst, zonder rooibouw te plegen en gewonnen in schone zeeën!

Yneke Bettink

Op ontdekkingsreis naar paddestoelen...

Zondag 2 oktober organiseren wij weer in samenwerking met Staatsbosbeheer ons jaarlijks evenement over de wereld van schimmels en paddestoelen op landgoed Elswout aan de rand van Haarlem. Met veel informatie en excursies voor volwassenen en kinderen.

Dit paddestoelenevenement duurt van 10.30 uur tot 16.00 uur.

Dialezingen op ieder heel uur van 11.00 uur tot 15.00 uur; duur 25 minuten.

Paddestoelenexcursies direct na afloop van de dialezingen; duur 1,5 uur.

De aparte en leuke **kinderexcursies** zijn om 12.30 uur en 14.30 uur; alleen voor kinderen van 4

Foto: De heer Valkenwoud,
IVN Leiden

Water moet de ruimte krijgen

Nederland heeft sinds 11 maart dit jaar 23 borden die de Echte Kustlijn van Nederland aangeven. Deze kustlijn ligt precies op Nieuw-Amsterdams Peil. Vrijwel alles ten westen daarvan ligt onder zeeniveau en zou zonder dijken of duinen onder water staan. De Echte Kustlijn loopt globaal genomen van Groningen naar Goes. Daar waar rijkssnelwegen deze NAP-nullijn kruisen zijn nu speciale markeringen aangebracht in de vorm van informatiepanelen. Het project is een initiatief van het Nederlands Bureau voor Toerisme en

t/m 10 jaar en zonder de ouders! Voor kinderen met ouders is er een eigen **paddestoelenpuzzeltocht** uitgezet.

Verder is er een **tentoonstelling** over paddestoelen en **De Groene Winkel** is de hele dag aanwezig.

Voor deelname aan de excursies kunnen ter plekke gratis kaartjes worden gereserveerd aan de informatiestand.

Entree Elswout aan de Elswoutlaan, Overveen. Toegangskaart Elswout verplicht. Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie bij Jan Saveur, 023-5276896, Marc van Schie, 023-5351239 en op www.ivnzk.nl

'Wonen tussen wind en water'

Op vrijdag 30 september wordt de derde lezing gehouden in het kader van het tienjarig bestaan van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland (NPZK). De lezing heeft ook betrekking op de publicatie van het Natura themanummer NPZK: 'Het NPZK als archeologisch bodemarchief van meer dan 45 eeuwen'. Het Natura-nummer verschijnt rond 23 september en verschillende KNNV-ers van afdeling Haarlem e.o. hebben er een bijdrage aan geleverd.

Wim Bosman is archeoloog en zal in de dialezing het NPZK schetsen als het landschap dat buitengewoon snel evolueerde. Ondanks de hoge dynamiek heeft de mens de duinen vrijwel permanent als leefgebied benut. Ook was men zich bewust van de grote kwetsbaarheid die agrarische exploitatie met zich mee bracht.

Vanwege het vaak landschappelijk labiele evenwicht speelde - omgekeerd - de mens een hoofdrol in de ontwikkeling van de duinen.

Bosman vertelt onder andere iets over eer actueel geo-archeologisch onderzoek. Kortom: een prima lezing voor duinliefhebbers!

De lezing wordt georganiseerd door KNNV en IVN en vindt plaats in Natuur- en Milieucentrum Ter Kleef, Kleverlaan 9 in Haarlem-Noord.

De zaal is open om 19.45 uur, de lezing begint om 20.00 uur. Er is plaats voor 50 personen.

den om water op te slaan, bijvoorbeeld door het aanleggen van vijvers in woonwijken.

Caroline Dekker

Willem Kloos

En omdat ik dat geluid liever hoor dan klepperende pannendecksels, loop ik nu op het strand bij Bloemendaal.

De wind en het ruisen van de zee komen me al tegemoet als ik, met het helm in de rug, omlaag loop naar het strand.

Niet veel mensen, maar wel een sliert gele vuilnisbakken richting noord en zuid. De zon is wat verborgen aan het ondergaan in de vloed.

Lopend vanaf het duin richting zee valt er steeds meer te ontdekken in het zand. Er liggen hoopjes opgedroogd zand in de vorm van wormen. Als ik er een pak breekt hij, maar toch zijn ze niet zo broos als ze eruit zien. Het lijkt wel of al die zandkorreltjes aan elkaar gelijmd zijn. De buitenkant is bedekt met piepkleine schelpjes, slakkenhuisjes, zeeboontjes en gebroken stukjes schelp. Grappig dat ik nergens in de buurt zulke kleine schelpjes en slakkenhuisjes zie, alleen op deze zandwormen. Ertussen liggen ver-

brokkelde krabskeletjes en er omheen enkele en dubbele scheermessen. Of zijn het tafelmessheften? Ik zeg dit nu wel, maar misschien heten ze wel heel anders. Ik neem er een paar mee om thuis even na te kijken.

Ik zit hier heerlijk; op ooghoogte de zee waarin de zon de golfranden een extra accentje geeft. Het zee-wier dat ik oppak is hard en zwart.

*ik hou van een lage einder
die wolken de ruimte geeft
om te doen waar ze goed in zijn*

rondhangen

M'

Ik kom overeind en loop verder naar de zee die zich aan het terugtrekken is. Hier liggen krabskeletjes met nog een middenstuk erin dat wel een fraai dameskorset lijkt. Pootjes ontbreken maar één oogje kijkt me nog aan. Het wier dat hier ligt is groenig en voelt rubberachtig aan. Het heeft luchtkussentjes die net zo leuk knappen als bubbelplastic. Ik zoek voor de kokkel tevergeefs een nonnetje. Wel vind ik allerlei schelpen met verschillende horizontale strepen. Niet alleen het aantal strepen en de dikte verschil-

len, maar ook de kleuren. Het zijn allemaal stevige schelpen. Ik vind een heel teer zachtgrijs schelpje met een gaatje erin. Het valt me op dat de schelpen wit, grijs, beige of bruin zijn en alle tinten daar tussenin. Maar geen roze of geel.

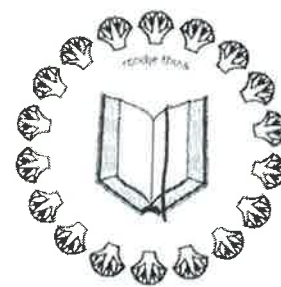
Waar net de zee was, ligt nu het strand te drogen. Het heeft een witte uitslag. Zout? Nee, heel fijn schelpgruis. Ik ben nu al zo'n half uur op het strand en ben nog niet verder gekomen dan in een rechte lijn van het duin tot aan de zee. Ik merk nu dat het best snel gaat, dat terugtrekken van de zee. Er liggen niet veel schelpen en mooie steentjes helemaal niet. Ik zie een kokkel met een soort jaar-ringen onderaan. Zou dat kunnen?

Ik loop nog wat verder op zoek naar iets waar mijn hart een hupje van maakt. Maar misschien ben ik op het verkeerde moment en moet ik gewoon na een flinke storm komen. In het natte zand zie ik op bepaalde plekken kleine gaatjes. Ze zijn heel ondiep en er zit geen beestje in. Er lopen wel veel vliegen tussen de schelpenresten. Komen waarschijnlijk op de geur af. Op een soort rommelhoopje, nog nat van het water, vind ik piepkleine zeeboontjes en andere hele kleine schelpjes. En daar is het hupje: een mooi roomwit slakkenhuisje.

Het valt me op dat het strand hier pas ribbelen gaat als de zee zich terug trekt. Waarom zou dit niet wat hoger ook zo zijn? Vragen, vragen. En als ik merk dat mijn maag harder rommelt dan de zee ruist, is het tijd om naar huis te gaan.

*bijna voorzichtig
spoelen ze aan
laten een schuimkraag
van smoezelig kant achter
een meeuenschreeuw
kan deze rust niet verstoren*

M'

Het is buiten warm dus is het geen straf in mijn koele kamer achter de computer te zitten.

Via het internet en het boek 'Wat vind ik aan het strand' ben ik het een en ander over het wier te weten gekomen dat ik op het strand vond.

*2e vol
Wier
blauw*
Het is blaaswier of wel *Fucus vesiculosus* L. Wieren hebben om te groeien houvast nodig van een dijk, grote stenen, palen of een scheepswrak. Wij hebben hier een duinenkust, dus mijn wier is losgeslagen van zijn woonplek en weggedreven. Het blaaswier behoort tot de bruinwieren en heeft leerachtige, platte banden met middenrib. Meestal luchtblazen in paren. Deze luchtblazen zorgen ervoor dat het wier overeind staat bij hoogwater. Ze kunnen wel een meter lang worden en zijn zeer veranderlijk van vorm. Wieren bestaan niet uit wortels, stengels en bladeren, maar het ziet er vaak wel uit of het stengels en bladeren heeft. Soms lijkt het of er worteltjes aan zitten, maar die zijn alleen om zich ergens aan te hechten, niet voor voedselopname. Omdat wier wel min of meer vertakt loof heeft, rekent men het tot de loofplanten. Aangespoeld op de vloedlijn kan het een goede voedingsbodem vormen voor andere planten.

Sommige mensen rekenen het blaaswier tot de groenten, bijvoorbeeld Engelse kustbewoners. Blaaswier werd in de 18de eeuw, tot de ontdekking van jodium, al gebruikt voor de behandeling van allerlei uitwendige aandoeningen en het is ook zeer geschikt om de stofwisseling te versnellen en vetten en koolhydraten te verbranden.

Voor me liggen drie scheermesjes? tafelmessheften? Ze zijn licht gebogen; de bovenkant is wat rond, de onderkant recht. Het is dus geen tafelmessheft want die is recht. Alle drie hebben ze horizontale, zachtgekleurde streepjes die aan de zijkant omhoog gaan. Bij twee zijn de zijkanten donkerbruin. Het is net of je kunt zien dat de schelp steeds een stuk gegroeid is. Er zit dan een duidelijk afgetekend lijntje en de horizontale streepjes worden dan iets breder. Je kunt het ook voelen. Leuk, dat had ik op het strand niet opgemerkt. Het verbindingsstukje tussen de twee helften is bijna zwart van kleur. Als ik zoek in 'Schelpen vinden en herkennen' zie ik dat deze twee 'grote zwaardschede' of *Ensis arcuatus* heten. Ze komen langs de hele kust voor, meestal dubletten, vaak al verkleurd naar geelbruin of grijsblauw.

In tegenstelling tot de mossel die zich vasthecht aan obstakels en in een soort kolonie leeft, staat de schelp rechtop in de bodem. Het grootste deel van de schelp bevindt zich in het zand en bij gevaar kan de voet zich nog dieper ingraven. Uit het stukje boven het zand steekt een siffo, een buisvormige opening waarmee water wordt gezogen naar de mantelholte. Daar zeven trilhaartjes plankton en andere voedseldeeltjes eruit.

De derde schelp moet vanwege zijn

vorm ook een zwaardschede zijn en de horizontale roze-bruine lijntjes zijn gelijk aan de andere twee en door alle drie gaat een zweem van blauw. Maar deze schelp heeft geen donkerbruine zijkanten. Hij is echter even groot (12 cm. schat ik), dus kan het volgens mij geen kleine zwaardschede zijn. En zo kom ik er, zelfs met twee boeken, niet uit.

Ik probeer ook nog te achterhalen wat dat korsetje van dat krabje is, maar overal zijn de plaatjes en foto's van de bovenkant genomen.

Maar ik besluit positief over de zandkorrelwormvormen. Er zijn verschillende wormen die een zandhuisje maken om zich terug te trekken. Dit kan worden opgebouwd uit zandkorrels of stukjes schelpen; ook wel helemaal van kalk dat door de worm wordt uitgescheiden. De schelpkokerworm (ca. 15 cm.), de zandkokerworm (ca. 3 cm.) en het goudkamme-

tje (ca. 5 cm.) maken met kleefstof zo'n huisje. Maar gezien de lengte van de huisjes op het strand kunnen ze zowel van de zandkokerworm als van het goudkammetje zijn.

Ik denk dat het tijd wordt dat ik eens met een van onze strandgidsen mee ga. Want genieten van de natuur staat bij mij voorop, maar wat meer namen en achtergronden maakt de beleving toch intenser.

Marisca van der Eem

Krabbentukken in Den Helder

Altijd al wat met de zee en het strand gehad?

Ja, ik ben in Den Helder opgegroeid. Dan kun je niet veel kanten uit. Op de middelbare school was ik al bij de NJN en ging veel naar het zeebiologisch station. Daar zag ik hoe inktvissen, die door jongens met een stokje werden gepest, inkt spoten, hoe platvissen die zich on-

andere keer is de zee grijs met koppen op de golven. Ik ben zelden bang voor de zee, geniet er altijd van.

Bijzonder was de bevroren zee in 1963. Dat transparante groen. Na het smelten lagen er allemaal tapijtschelpen.

Het verrassende van het strand: je weet nooit van tevoren wat je

Het stormseizoen in het voor- of najaar. Het liefst gids ik dan een paar dagen na de storm, maar dat is niet te plannen. Ik gids bij voorkeur op zaterdagochtend omdat er dan nog weinig badgasten zijn.

Hoe bereid je een strandexcursie voor?

Deze excursie vraagt bij mij de minste voorbereiding. Ik kijk vaak nog even in de boeken, loop soms samen met iemand voor en kijk daarna eventueel weer wat na.

Ooit iets op het strand gevonden dat je niet thuis kon brengen?

De laatste jaren in Nederland niet meer. Wel onlangs in Nieuw Zeeland: het eikapsel van de olifantshaai. Via via ben ik er achter gekomen wat het was. Daar ben ik dan dagen mee bezig.

Wat wil je als gids dat de mensen na afloop mee naar huis nemen?

Meer inzicht in de samenhang van de natuur. Het genieten vooral, maar als belangrijkste de verwondering, en de grootsheid van natuur te kunnen zien.

Marisca van der Eem

Ogen op steeltjes

De KNNV organiseert dit jaar een waarnemingsproject slakken.

Voor meer informatie en het doorgeven van waarnemingen van slakken is er de website www.knnv.nl/slakken.

der het zand verstopten en levende, grote mantelschelpen door het water dansen. Ik fietste veel over de dijk langs zee. Ik ging wel eens krabbentukken in de pauze. Dat gaat zo: je neemt aangespoeld riemwier of een touwtje en een mosselschelp. Die breek je open, bindt het wier er omheen en dat hang je in zee. Dan ontstaat er een en al beweging omheen en hangen er verschillende krabben aan je mossel. Zo viste (tukte) ik op krabben.

Waarvan maakt je hart een sprongetje op het strand?

Van de geur, de wijsheid en de zee die altijd anders is. Soms is er veel kleur, van lila tot groen. Een

vindt. Bij het juttten die spannende stukjes hout. Ik heb zelfs een keer ijzerhout of pokhout gevonden. Dat moet je met de ijzerzaag bewerken, zo hard is het.

Heb je voorkeur voor bepaalde stukken strand?

Ja, het aanspoelstrand ten zuiden van IJmuiden. Noordwijk, want daar kun je leuke dingen vinden en bij de pieren van Den Helder: de mooie, gele, stompe alikruiken. Maar ook gewoon lopen van Zandvoort naar Bloemendaal is heerlijk.

Welk seizoen heeft je voorkeur om als gids langs het strand te lopen?

Afgestudeerde natuurgidsen moeten terugkomen

Zaterdag 2 juli is er voor de laatst afgestudeerde natuurgidsen van de afdeling een terugkomdag georganiseerd. Pas op de ochtend zelf wordt bekend dat de bestemming van die dag het Ilperveld is. Met een creatieve opdracht, een buitenwerk-onderdeel en een vaarexcursie wordt het een enerverende dag waar iedereen met plezier op terugkijkt.

Bij het Ilperveld aangekomen start na de koffie gelijk de eerste opdracht, alsof het een standaard zaterdag van de natuurgidsencursus is. Iedereen wordt ingedeeld bij een werkgroep waarin de afgelopen tijd al ervaring is opgedaan, maar zo dat er zoveel mogelijk werkgroepen vertegenwoordigd zijn.

In twintig minuten moet er een tekening gemaakt worden over de werkgroepactiviteiten, een pantomime in elkaar worden gezet over de toekomstplannen van de werkgroep én een limerick of haiku worden gemaakt over het eerste halfjaar na de gidsencursus. Het halfuurtje daarna kan iedereen genieten van zeer gevarieerde en aantrekkelijke presentaties. Er komt weer heel wat creativiteit en inventiviteit naar voren. Op zulke natuurgidsen mag de afdeling echt trots zijn. Enkele resultaten zijn hieronder te zien.

Vervolgens is er de mogelijkheid om kennis te maken met het beheerswerk van Landschap Noord-Holland, door zelf de handen uit de mouwen te steken. En daar blijkt eens te meer wat een hechte groep dit is: men stort zich met veel plezier in dit natuuravontuur. Met een boot varen we heen, klaren met z'n allen de klus en varen terug. Tijdens de lunch wordt meteen van de gelegenheid gebruik gemaakt om gidsen te vragen voor de Paddestoelendag!

Daarna maken we een twee uur

durende vaarexcursie door het Ilperveld. We zien het Veenpluis, de Cranberry's (Grote veenbes), de Ronde zonnedauw, een Waterspitsmuis, de latrine van een Noordse woelmuis, de rups van de Rietvink, het Avondrood (een grote nachtvlinder die behoort tot de pijlstaartvlinders) en de pullen van het Visdiefje. Het lopen op trilveen is een bijzondere ervaring: als een waterbed gaat het drijvende veenpakket zachtgolvend op en neer. Gelukkig zijn we tijdens deze activiteit geen natuurgidsen kwijtgeraakt.

Afgezien van een klein buitje is het weer ons die dag gunstig gezind. Alle aanwezigen hebben de dag als geslaagd ervaren en de vraag komt dan ook op of zoiets niet een jaarlijks terugkerende activiteit kan zijn. De toekomst zal het ons leren.

Huib Koel
Jan-Willem van Velzen

Cursuswerkgroep:
groencursus geven
de duinen in, druk, druk druk,
veel animo, geslaagd

Yneke Bettink:
werken in 't Ilperveld
barken en hooien werd er verteld
op 'wierden' wist Ton
die 't dus ook heel goed kon.
we stopten voordat we waren uitgeteld

Kinderwerkgroep:
zintuigen zijn mooi
een kind weet beter
en wij leren ook

Lezingenwerkgroep:
één avond per maand in Haarlem
komt de lezingenwerkgroep bij elkaar
voor dia's sorteren
en rubriceren
maar lezingen geven, ho maar

Het strandreservaat binnen handbereik

“De zee is een bron van energie. De wind, het bewegende zand, het zout, ze maken het duin tot wat het is. Maar als je in de duinen bent, heb je nauwelijks het idee dat die grote motor erachter ligt. Dat moet veranderen.” Ed Cousin, hoofd Bronnen & Natuurbeheer van het Waterleidingbedrijf Amsterdam vertelt over de plannen voor een strandreservaat.

Tussen paal 71 en 73 moet het gaan gebeuren. In de beheersvisie 2001-2010 van het Waterleidingbedrijf Amsterdam staat dat op die plek een strandreservaat moet komen. Maar tot nu toe is het nogal stil. Dus hoe staat het er mee? Wat moeten we ons bij een strandreservaat voorstellen? En zijn er eigenlijk belemmeringen? Kortom, we hebben vragen te over aan Ed Cousin, de bedenker van dit ambitieuze plan.

Dynamiek

“Een deel van mijn taak is om creatieve ideeën te droppen in dit overwegend technische bedrijf”, vertelt Ed gedreven. “Dat geeft spirit. Ik word allergisch van dingen die al 100 jaar als vanzelfsprekendheid worden beschouwd. Vraag je: ‘Waarom staat dat hek daar?’ Is het antwoord: ‘Omdat dat in 1954 is afgesproken.’ ‘Weg ermee’, zeg ik dan. In de hectische Randstad moet je zorgen dat mensen ruimte kunnen houden, letterlijk en figuurlijk. Met een strandreservaat spelen we daarop in. Het was me al lange tijd duidelijk dat de verbinding tussen zee en duin zoek is. Mensen die in de Amsterdamse Waterleidingduinen komen hebben geen idee dat de zee daar vlak achter die duinen ligt, want ze zien niks. Kijk, in een rivierenlandschap ligt het water er middenin. De zee bepaalt wel de dynamiek in

de duinen, maar je merkt het niet. Dan moet je die zee er meer bijhalen. Op Texel hebben ze dat gedaan met de Slufter, bij Schoorl met de Kerf en nu hier dus met een strandreservaat. Het Waterleidingbedrijf Amsterdam beheert in de eerste plaats bronnen voor drinkwater, zowel voorgezuiverd water uit de Rijn als kwelwater uit de Bethunepolder. We moeten onze bronnen goed beheren, maar we zijn ook het grootste natuurgebied in de wijde omtrek. Natuurlijk hebben we als natuurbeheerder

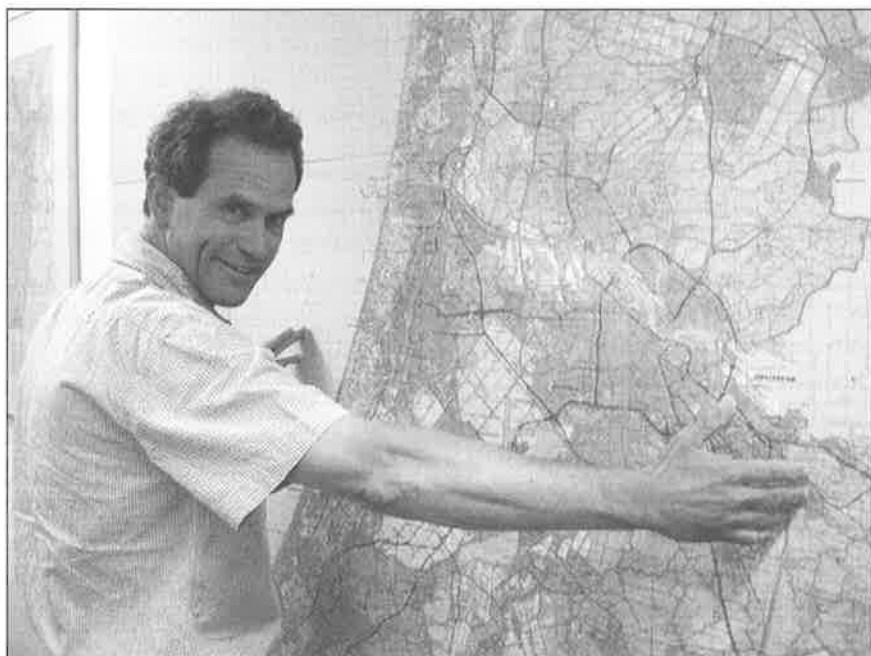

Foto: Jacqueline van Klaveren

ook een maatschappelijke verplichting. Als we niet zouden laten zien dat we er als natuurgebied mee omgaan, dan hebben we een pro-

bleem en vervalt de mogelijkheid om het gebied als bron te gebruiken.”

Smal randje

“Het plan voor het strandreservaat stamt uit het eind van de jaren ‘90. Om de zee en het duin dicht bij elkaar te brengen, keken we toen naar ecologische en landschapsdynamische motieven. Kun je iets doen met zoete kwel op het strand? Of met vloedmerken, dus aanspoelsels op het strand. Want als je hout, schelpen, dode vissen, takken, zaden en al dat andere organische materiaal op het strand laat liggen, dan krijg je een organisch rijkere strook. Er bestaan zelfs vloedmerkvegetatietypen. Wellicht dat broedvogels daar dan neerstrijken. Of een zeehond. De grijze zeehond zwemt tussen de Wadden en Zeeland en dit gebied is zo’n beetje halverwege, dus dat zou een tussenstop kunnen zijn. Maar daar bleven de plannen hangen, want voor zoiets krijg je de

omliggende gemeenten niet warm. En al die andere partijen waar je mee te maken krijgt ook niet. Toen realiseerden we ons dat de meer-

waarde van het gebied niet alleen zit in de ecologische waarde, maar juist ook in de beleving van mensen en de ruimte en stilte die je biedt. Wij beheren een oneindige ruimte. Als je op de zeereep staat, kijk je aan de ene kant uit over zee en aan de andere kant zie je zo ver je kunt kijken duinen met in de verte wat kerktorentjes. Nu is die zeereep een smal randje waar je maar op een paar punten overheen kunt. Maar wat is er mooier dan dat je er twee kilometer overheen zou kunnen lopen? Met ergens daarop een bunker die je tot schuilhut of vogelhut maakt. Het is nu nog verboden, maar dat zou toch prachtig zijn?”

Schoonmaakploegen

“Op zich is het strandreservaat niks, het is een beetje een vervelende werkterm. Want we gaan geen hekken neerzetten op het strand. Hoe erg is het als iemand er doorheen loopt? Wellicht dat je het in het broedseizoen wel moet afsluiten. Wat je in ieder geval zult zien, zijn meer vloedmerken. We zullen naar ander beheer toe moeten. Met een scoutingclub bijvoorbeeld zouden we kunnen regelen dat zij het strand schoonmaken maar het organische materiaal laten liggen, want dat wordt door de schoonmaakploegen nu ook weggehaald. Of broedvogels komen weet ik niet, want de vossen komen ook op het strand en eten net als in de duinen misschien wel de eieren op van de grondbroeders. Dus het kan zijn dat je niets ziet, behalve een paar informatieborden. Maar je mag dan wel de zeereep op en als je het helm niet overal terugplant, dan krijg je daar stuifkuilen, dat is wel heel dynamisch. Al met al worden de mogelijkheden voor beleving veel groter. Dat is ook wat we geleerd hebben van het Kennemermeer achter de pier bij IJmuiden.

Daar wilden ze een stiltegebied van maken maar de hekken waren binnen een mum van tijd weg. Alleen met ecologische motieven red je het gewoon niet. Officieel is dit gebied niet eens van ons. Dan heb je wel hele andere argumenten nodig.”

Droge voeten

“Grote vraag is natuurlijk hoe krijg

dus kunnen zorgen dat mensen speciaal voor het strandreservaat komen... En neem het Hoogheemraadschap Rijnland, beheerder van de zeereep. Dat heeft onder andere als taak om te zorgen dat we allemaal droge voeten houden. Zij onderhouden de zeereep als een strakke dijk. Daar moeten we ook mee praten. Kijken hoe zij hun eigen vlag kunnen planten. Het streven is nu

Foto: Veronique Meurs

je alle partijen mee, want we hebben te maken met zowel de gemeenten Zandvoort en Noordwijkerhout, het Hoogheemraadschap Rijnland, twee provincies en Staatsbosbeheer, als met de harddraverijclub, de wandelclub en al die andere belangenpartijen. We zijn eerst eens gaan kijken in het Gooi waar ze ook met ongelofelijk veel partijen om tafel moesten om een Ecoduct voor elkaar te krijgen. Het leek onmogelijk, maar het is ze wel gelukt. Sleutel tot het succes lijkt om met ieder van de betrokken partijen te kijken hoe die daar zijn eigen succes uit kan halen. Dat gaan we nu ook hier in beeld brengen. Zo wil Zandvoort wel het toeristenseizoen verlengen en als wij

om begin 2006 een intentieverklaring te tekenen met alle betrokken besturen die toestemming moeten geven. Dan zou het pad op de zeereep midden 2006 open kunnen gaan, in het stilste natuurgebied van de Randstad.”

Gerard Scholten
Jacqueline van Klaveren

Zeespiegelstijging

Klimaatveranderingen zijn van alle tijden. In het verleden zijn grote en kleinere IJstijden afgewisseld door warme perioden. Naast klimaatveranderingen die hele geologische tijdperken beslaan, zijn er veel kleinere klimaatschommelingen die van korte duur zijn.

Om van klimaatverandering te kunnen spreken worden de temperatuur- en weergegevens over een periode van zo'n 30 jaar bekeken. Klimaatverandering is in wezen een natuurlijk proces. De toenevende aandacht voor klimaatverandering in de afgelopen 20 jaar komt voort uit het besef dat door invloed van de aanwezigheid van de mens op aarde de klimaatveranderingen (veel) sneller verlopen. Onder meer door het gebruik van fossiele brandstoffen (olie, kolen,

gas) wordt het gehalte aan CO₂ en andere 'broeikasgassen' in de atmosfeer steeds hoger. Daardoor warmt de aarde op. Een van de belangrijkste gevolgen is een stijging van de zeespiegel.

Er zijn twee redenen aan te wijzen voor het stijgen van de zeespiegel:

1. Water dat warmer wordt zet uit en heeft meer ruimte nodig. Als al het zeewater, dus ook diep in de oceaan, twee graden warmer zou worden, dan zou de zeespiegel door uitzetting van het water met ruim een meter stijgen.
2. De hoeveelheid water neemt toe. Verreweg het meeste water op onze aardbol dat nog niet in de oceanen zit, is ijs. Als al het landijs in gletsjers en in de ijskappen op Groenland en de Zuidpool zou smelten, dan zou de zeespiegel met

meer dan 70 meter stijgen. Het zee-ijs is niet van belang. Drijvend ijs duwt net zoveel zeewater omhoog als het zelf weegt (de wet van Archimedes). Hierdoor maakt het voor de hoogte van de zeespiegel niets uit of de zee dichtvriest of het zee-ijs weer afsmelt. Dat op de Noordpool is maar vier meter dik. De ijskappen op Groenland en de Zuidpool kunnen 2500 meter dik zijn.

Caroline Dekker

Mossencursus voor beginners

Heeft u altijd al willen weten welke mossen er in het bos of in uw tuin groeien? Dan is de cursus *Kijk op mossen* iets voor u. Deze praktische beginnerscursus wordt begin 2006 in Haarlem georganiseerd.

Gedurende vijf cursusavonden (deels theorie, deels praktijk) en vier excursies wordt u wegwijs gemaakt in de wondere wereld van de mossen. De cursus wordt verzorgd door deskundige Niko Buiten, excursieleider en coördinator van de Mossen- en korstmossenwerkgroep Zuid-Kennemerland. De cursusavonden vinden plaats

Foto: Natuurmuseum Brabant

op de donderdag in de periode januari-april 2006 (exacte data nog niet bekend), in de kantine van het Natuur- en Milieucentrum Ter Kleef, Kleverlaan 9 te Haarlem. De excursies staan gepland voor 4 februari, 25 februari, 18 maart en 8 april 2006. Er is plaats voor maximaal 15 deelnemers. **U moet zich wel tevoren opgeven.**

Benodigdheden zijn de 'Veldgids Mossen' (KNNV Uitgeverij, Utrecht) en loepjes die 10x en 20x vergroten. De cursuskosten bedragen voor BLWG- en KNNV-leden € 15. Niet-leden betalen € 20. De kosten kunnen tijdens de eerste cursusavond worden voldaan.

Voor verdere inlichtingen en opgave kunt u contact opnemen met Niko Buiten (06-12645287 of 023-8801594).

Nieuwe Toortsredacteur

De redactie van De Toorts is bijzonder blij met de komst van Caroline Dekker.

Caroline is beleidsmedewerker Milieu bij de gemeente Haarlemmermeer. U ziet in deze Toorts al enkele artikeltjes van haar hand.

Rondleidingen Thijsses Hof

Georganiseerd door medewerkers van de Hof en gidsen van het IVN. Iedere eerste zondag van de maanden april t/m oktober. Aanvang: 14 uur. Ingang: Mollaan (achter 't Pannenkoekenhuisje), Bloemendaal

Excursies Landgoed Huys te Manpad

Georganiseerd door Stichting Huys te Manpad, onder andere m.m.v. IVN gidsen. Gedurende de periode 15 april - 15 oktober: iedere zaterdag, aanvang: 10.00 uur. Iedere dinsdag, aanvang: 14.00 uur. Vertrek bij het toegangshek, Herenweg, Heemstede.

Activiteitenprogramma Najaar 2005

Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie, afdeling Zuid-Kennemerland.

Algemene informatie: 023 5267873

Informatie over excursies: zie telefoonnummer bij betreffende excursie.

Nachtexcursie in de Stadskweektuin

Dinsdag 30 augustus

I.s.m. het NMC.

In een met fakkels verlichte tuin gaan we met de lantaarn op zoek naar padden, slakken, oorwurmen en ander nachtelijk gespuis.

Aanvang 22.00 uur, Stadskweektuin, Kleverlaan 9, Haarlem. Duur 1,5 uur.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Dik Vonk, 023 5254140.

Eikels, bessen en noten in Wandelbos Groenendaal

Donderdag 1 september

I.s.m. Gemeente Heemstede.

Vertrek: 18.30 uur, info-paneel grote parkeerplaats bij het restaurant. Duur: 1,5 uur.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Roelof Boddaert, 023 5717773.

Veranderend landschap in Hollands duin

Vrijdag 2 september

Een natuurwandeling in het kader van de Groene Maand door het gebied van de Amsterdamse Waterleidingduinen en georganiseerd i.s.m. de AWD.

Als ergens in Nederland een landschap onderhevig is (geweest) aan drastische veranderingen dan zijn het wel onze duinen. De oorzaken en gevolgen van die veranderingen worden tijdens de wandeling uitgebreid aangetoond en toegelicht door de gids.

Vertrek: 19.00 uur bij ingang De Oase aan de Vogelenzangseweg. Toegangskaat verplicht.

Duur: 1,5 uur. Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Evert van het Schip, 0252 414866.

Het Landschap als geschiedenisboek

Zondag 4 september

Een Groene Maand-fietsexcursie door recreatiegebied Spaarnwoude. Dit gebied is bij uitstek geschikt om te laten zien hoe een landschap in de loop der eeuwen kan veranderen.

Start om 11.00 uur vanaf de Spaarndammerdijk bij het haventje en het standbeeld van Hansje Brinkers. Zorg voor goede schoenen en warme kleding. Deze tocht is niet geschikt voor kinderen.

Aanmelden vooraf bij Jonne Misset, 023 5274950 of jonnemisset@quicknet.nl

Gezinsexcursie "Waterbeestjes" Hekslootpolder

Zondag 11 september

We gaan met (groot)ouders en kinderen kijken naar de dieren in minder schoon boezemwater en in een schone sloot. Neem een wit bakje mee om de dieren goed te kunnen bekijken. De leiding heeft opzoekkaarten en weet hoe de diertjes leven.

Aanvang: 11.00 en 13.00 uur. Duur: 1,5 - 2 uur. Vertrek vanaf het infopaneel Spaarnwoude bij het parkeerplaatsje hoek Vondelweg/Spaarndamse weg.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Dik Vonk, 023 5254140.

Natuurwerkdag Amsterdamse Waterleidingduinen

Zaterdag 17 september

Leef je uit in de natuur! Doe mee met een werkdag 'Amerikaanse vogelkers' zagen in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Afzagen is nodig om de natuurwaarde van het gebied te vergroten en de oorspronkelijke duin flora weer een kans te geven. Verzamelen bij ingang De Oase om 9.30 uur. **Aanmelden** en meer informatie via Marc van Schie, 023-5351239.

Monumentale bomen op de begraafplaats

Zondag 18 september

I.s.m. de KNNV.

Deze excursie is een vervolg op onze jaarlijkse voorjaarsexcursie op de Begraafplaats. Er wordt niet alleen gekeken naar het monumentale van de bomen, maar ook hoe ze zich voorbereiden op de winter.

Vertrek: 11.00 uur bij ingang Algemene Begraafplaats aan de Kleverlaan. Duur 2 uur.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Ronald van Zon, 023 5492719.

Zaden en vruchten in het Engelandpark

Zondag 25 september

I.s.m. het Natuurinformatiecentrum Schalkwijk.

Dit is de tijd van het jaar dat bomen, struiken en planten in het park vruchten hebben. Er wordt gekeken naar vorm en variatie in zaden en vruchten en de manieren waarop ze zich verspreiden. Vertrek: 13.00 uur. Verzamelen hoek Belgialaan en Basilicumstraat. Dus aan de kant van de grasdakwijk van het Engelandpark.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Anneke Wegman, 023 5339049.

Paddestoelendag, Landgoed Elswout

Zondag 2 oktober

Jaarlijks evenement over de wereld van schimmels en paddestoelen i.s.m. Staatsbosbeheer.
Te bezoeken van 10.30 tot 16.00 uur.

- Paddestoelenexcursies van maximaal 1,5 uur starten om 11.30, 12.30, 13.30 en 14.30 uur.
- Dialezingen van 20 minuten: aanvang iedere heel uur van 11.00 tot en met 15.00 uur.
- Kinderexcursies om 12.30 en 14.30 uur. Duur eveneens 1,5 uur. Ouders gaan niet mee.
- Puzzeltocht voor kinderen met ouders, passend bij het excursieschema
- Ook is er een tentoonstelling over paddestoelen.
- De Groene Winkel van het IVN is de hele dag aanwezig.

Voor de indeling in een excursiegroep, zowel voor die voor volwassenen als die voor kinderen moeten kaartjes gereserveerd worden, die bij de informatiestand bij het Koetshuis gratis verkrijgbaar zijn.

Entree Elswout via het poortgebouw aan de Elswoutslaan 12a, Overveen.

Toegangskaat (€ 0,50) is verplicht. Aanmelden vooraf is niet nodig.

Informatie: Jan Saveur, 023-5276896 en Marc van Schie, 023-5351239.

Paddestoelen in Leyduin

Zondag 16 oktober

I.s.m. het Landschap Noordholland.

Deze dag zijn er vanaf 11.00 uur meerdere excursies waarbij de grote variatie aan paddestoelen op het landgoed onder de aandacht wordt gebracht.

Er zijn ook speciale excursies voor kinderen van 4 t/m 10 jaar. Ouders gaan niet mee.

Duur van de excursies: 1,5 uur, kinderexcursies eveneens 1,5 uur.

Vertrek: vanaf het landhuis.

Parkeer ruimte voor fiets en auto op de parkeerplaats Leyduin, Manpadslaan, Heemstede.

Aanmelden vooraf is niet nodig.

Informatie: Leo van der Brugge, 023 5261584 of Marc van Schie 023 5351239.

Weidevogelexcursie, Hekslootpolder

Zondag 23 oktober

I.s.m. Vereniging Behoud de Hekslootpolder en Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland.

Vertrek: 8.00 uur, infopaneel hoek Spaarndamseweg/Vondelweg, Haarlem.

Duur: 2,5 uur. Kijker meenemen. Denk om warme kleding.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Roelof Boddaert, 023 5717773.

Landelijke natuurwerkdag, Kom en werk mee!

Zaterdag 5 november

Op 230 mooie plekken in heel Nederland kan men onder professionele begeleiding gaan plaggen, snoeien, knotten en vooral genieten! **Aanmelding** via www.natuurwerkdag.nl

Het IVN Zuid-Kennemerland helpt vandaag mee op landgoed Middenduin. In het kader van een ecologisch duinproject wordt opslag van esdoorns weggezaagd/afgeknippt.

Paddestoelenexcursie, Groenendaal

Zondag 6 november

Vertrek: 11.00 uur, infopaneel grote parkeerplaats bij het restaurant, Duur: 2 uur.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Leo van der Brugge, 023 5261584.

Dialezing: Vlinders en Libellen van Buursezand

Dinsdag 8 november

I. s. m de KNNV-Libellenwerkgroep Zuid-Kennemerland.

Aanvang lezing 20.30 uur, voor belangstellenden van het IVN zaal open om 20.15 uur.

Locatie NMC Ter Kleef, Kleverlaan 9, Haarlem.

Informatie: Frans Koning, 023 5289009

Strandexcursie, Bloemendaal aan Zee

Zondag 27 november

Vertrek: 12.00 uur, strandopgang aan de Kop van de Zeeweg, Bloemendaal aan Zee.

Duur: 2 uur. Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Erna Schreuder, 023 5314647.

Winter in Holland's duin

Vrijdag 9 december

Wandeling door de Amsterdamse Waterleidingduinen in een hopelijk winters landschap.

Vertrek: 13.00 uur, bij ingang de Oase. Duur: 1,5 uur.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Evert van het Schip, 0252 414866.

Aan de slag op Eindhovenout

Zaterdag 10 december

Natuurwerkdag op het landgoed Eindhovenout waar bomen en bramen toe zijn aan een fikse opknappbeurt. Elzen en essen dienen uitgedund, knotwilgen geknot, bramen gekortwiekt.

Verzamelen om 10 uur op de parkeerplaats bij de middelbare school Sancta Maria.

Voor informatie, Marc van Schie, 023 5351239 of natuurwerk@ivnzk.nl

Kerstwandeling door de duinen

Maandag 26 december (tweede Kerstdag)

Even een frisse neus halen tijdens een wandeling door de winterse duinen.

Vertrek: 13.00 uur, Amsterdamse Waterleidingduinen bij ingang de Oase. Duur: 1,5 uur.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Evert van het Schip, 0252 414866.

Dit programma en uitgebreide informatie over het IVN Zuid-Kennemerland zijn ook terug te vinden op onze website www.ivnzk.nl